

1. NOVEMBER

Enne keskpäeva tuli korraks päike välja. Mitu nädalat polnud seda imet näha saanud, juba oktoobri algusest saadik oli ilm püsinud hall ja vihmane. Nüüd ta siiski piilus pisut – nii minutit kümme – pilvede vahelt, siis tõusis tuul, mätsis hetkeks tekkinud tillukese pilu kinni ja päike kadus. Hakkas sadama lörtsi.

Koera Kaarli tares vedeles otse põrandal noor mees ja oigas suurest valust, kerides end hirmsates piinades suisa kringliks. Naabertalude naised kükitasid tema ümber, silitasid haige pead, jahutasid valust värisevaid jäsemeid. Koera Kaarel ise tegi murelikult piipu ning silmitses oma sulast – sest just Koera Kaarli sulane Jaan see siuna vabisev mees oligi.

„Ära tapsid mõisas!” kirus ta. „Minu ainsa sulase tapsid ära!”

„Kas sa selja peal sugugi lebada ei saa?” küsis üks naistest haigelt.

„Ei saa!” litsus sulane Jaan läbi hammaste ning niutsus valust. „Selline jube tunne on... Nagu käristataks sees... Ei tea, kas nüüd tulebki surm? Oi-oi-oi, ma olen veel nii noor!”

„Ära karda, ei sa sure!” lohutas Kaarel. „Mindi juba abi järele, rehepapp on kohe siin!”

„Ai-ai-ai!” kiljus sulane ja tagus rusikaga vastu maad. „Kurat! Kuradi mõis! Et katk neid õgiks, sead sellised!”

Naised keerasid pilgu ära, ei tahtnud isegi vaadata, kuidas Issanda Jumala enda näo järgi loodud inimlaps nii kohutavalt piinlema peab. Koergi kratsis end ning läks ära õue vihma kätte. Temal polnud küll vaesest hädalisest sooja ega külma, tema oli lihtsalt üks mõistuseta elajas ning ajas omi asju.

„Jälle on mõis ohvri nõudnud,” pomises nurgast üleaedse talu vigane vanaema, kes oli samuti kohale komberdanud. Hoolimata peremehe lohutusest näis, et sulase surm pole enam kaugel, küllap kobistab juba eeskojas oma kontkehalt kasukat maha ajada.

„Noh, kus see hädaline siis on?” kostiski ukse poolt kellegi hääl. See oli siiski oodatud rehepapp, mitte veel surm. Juba päris vana mees, aga ikka kõbus, tubli kepp käes. Ta astus tuppa ja vangutas sulast nähes pead.

„Kus ta siis sedasi...” päris ta.

„Eks ikka mõisas!” seletas Koera Kaarel. „Ikka mõisas, kus mujal! Mõis on see neetud hädaorg!”

„Pole siis tarvis seal õgimas käia, kui ta hädaorg on!” vastas rehepapp. „Piiri peab pidama, mitte labidaga suhu ajama. Ma olen näinud küll, mis te seal mõisa sahvris teete. Nagu poleks elu aeg palakestki alla saanud, kõik muudkui suhu! Mida sa, lambapea, siis söid?”

„Oh jumal, jumal!” oigas sulane põrandal. „Kes seda täpselt teab, nendel sakste roogadel ju polegi maakeeles nime. Noh, vorsti sõin, sinki sõin, ja siis sihukest Idamaa maiusrooga, mis lõhnas nagu roos. Seda pole ma varem saanudki, valge justkui pekk ja pehme! Seda sõin kõige rohkem.”

„Lõhnas nagu roos?” kordas rehepapp. „No mis sa sellest siis suhu ahmisid! Kas sa's suvel lilli sööd? Justkui lehm!”

„Oi, see oli hea...” ägas sulane ja hoidis kahe käega kinni punnis vatsast, mis koledal kombel valutas.

„No vat nüüd oleks paras, kui sa selle hea asjaga hauda läheksid!” ütles rehepapp. „See Idamaa maiusroog oli seep. Sellega saksad pesevad end, see ei sünni ülepea süüa! Puhas mürk. Sina sööks vist sitta ka, kui seda tasuta saaks!”

„No aga mis nad tast siis sahvris hoiavad, kui see süüa ei kõlba?” hädaldas sulane.

„Nemad võivad oma asju hoida, kus tahavad, see on nende mõis ja nende sahvver, ega sina pea sellepärast veel kõike suhu toppima!” rääkis rehevapp. „Küll sa oled ikka loll! Päris õige oleks jah, kui va vikatimees sulle kohe praegu järele tuleks ja jalust ära viiks. Saaks risust lahti.”

„Ära räägi nii!” manitses Koera Kaarel. „Kust ma vastu talve uue sulase võtan, kui see otsad annab. Sa tead küll, ma olen ise poolsant, halltõbi vaevab mis kole, ei saa teinekord päev otsa sängist välja, ainult ägan seal ja mässin end teki sisse. Kes mu talutööd ära teeb, kui Jaan nüüd enne jõulu kõrvad pea alla paneb? Ole ikka mõistlik mees, Sander, ja ütle, mis ma peaks sulasega tegema? Kas ehk aadrit lasta?”

„Põle tal midagi lasta, puhas seep sital vere asemel, ajab su toa vahtu täis!” vastas rehevapp. „Ole rahul, ei ta sure. Anna talle midagi, mis ta pasale ja oksele ajaks, ja siis kihuta tööle. Ära lase poisil siin põrandal midagi aeleda. Ega juhm pea anna õigust laiselda. Higistagu seep välja, siis pole tal tarvis mitu head laupäeva saunas käia! Hoiad leili kokku.”

Ning heitnud hädisele sulasele veel ühe põlgliku pilgu, asutas rehevapp end kodu poole astuma. Õues oli niiske ja vastik, tuul peksis mingit lödi vastu silmnägu, aga ega selline ilm polnud miski uudis, see oli igapäevane asi, ja rehevapp üksnes krimpsutas suud ning rühkis edasi. Üks koll läks üle tee, jäi raagus puu taha seisma ja jõllitas sealt, silmad punnis. Rehevapp tegi tema poole ristimärgi.

„Isa, poja ja püha vaimu nimel!” pomises ta harjunult.

Koll kadus susisedes, ainult paha hais jäi järele.

+++

Kui rehevapp koju jõudis, pakkus vana kratt Joosep talle kuuma kõrti ja küsis:

„Noh, mis sulasel häda oli? Luupainaja käis kallal või?”

„Ah mis luupainajat sihukesel prussakal!” löi rehepapp käega. „Vana lugu – käis mõisa sahrvis maiustamas ja ajas sisse, mida poleks vaja olnud. Seepi sõi, tola selline!”

„Eh-eh-hee!” naeris vana kratt hambutu suuga. „Inimesed on ikka rumalad! Ma olen ju näinud küll, mis nad teinekord teevad! Ükspäev alles käisin sulle mõisast nisujahu toomas, siis oli seal üks perekond naaberkülast. Isa, ema ja kuus last. Kõik sõid küün-laid. Isa istus tünni otsas, nuga käes, ja lõikas vahaküün-laid nagu leiba – igaühele järgemööda tubli viilaka. Ma mõtlesin, et ütlen neile: kallid ristirahvas, ega küünal pole mauk! Jätke järele, sooled lähevad umbe! Aga no ega nad kratti kuula! Võtsin oma jahu ja tuln tulema, hiljem kuulsin, et olid kõik ära surnud sellest küün-lasöömisest. Liiva-Annus sai hea noosi! Ei ole aru peas inimestel! Mina olen ikka öelnud – ära tüki, kui ei oska! Tee endale kratt, ja las tema veab. Kratt juba solki koju ei too! Aga inimesed ei usalda, mõtlevad, et kes teab, mis head-paremat kratt toomata jätab, ja sõidavad ise vedama. See on selge rumalus!”

„No käia ju võib, miks mitte!” kostis rehepapp vastu. „Aga piiri tuleb pidada. Mina olen ise kah käinud, nii huvi pärast, aga ei võta kunagi rohkem kui natuke piima, natuke putru, peotäie nisujahu... Vahel harva piibutäie head sakste tubakat. Aga mõned siin lähevad kohe leivakünaga! Alles see oli, kui Imbi ja Äрни oma maja seina puruks lõhkusid, kui künatäie kraamiga sisse tuhisid. Pärast tuiskas sealt august vihma ja soppa sisse, mõlemad said luuvalu, et nuta! Vanad inimesed, milleks neile nii palju träni?”

„Noh, nendest pole üldse mõtet rääkida, nad varastaksid sipelga-pesast okkad ka ära, kui saaks!” löi kratt Joosep käega. „Ega nemad üldse mujal enam ei elagi kui võõrastes aitades. Siin sinu omas käisid kah ükspäev.”

„Ah soo! No mult pole midagi võtta!”

„Eks ta ole, nad tuustisidki õige pahaselt ringi ja lõpuks hakkasid ust hingedelt maha sikutama. Siis ma kargasin jaole ja andsin teistele paar sirakat vastu kõrvu. Kadusid kui kilgid.”

Rehepapp naeris ja läks uksele piipu tegema. Keegi kõndis rehest mööda, kott käes, ja teretas Sandrit. Rehepapp tundis ära Kupja-Hansu, noore ja kõhetu mehe, oma hea sõbra. Kubjas tuli lähemale ja pakkus terekätt.

„Kuhu sina siis?” küsis rehepapp jutu alustuseks. „Sellise koera-ilmaga?”

„Mõisa!” vastas kubjas. „Mul seal äri pooleli.”

„Tohoh, mis sa siis müüd?”

„Ehee!” naeris Hans. „See on pikk lugu! Mul on täna hea päev olnud. Kuula! Eks parun kutsus hommikul minu ja aidamehe enda juurde ning küsis, et miks aidas nii vähe vilja on. No eks seal ole vähe muidugi, jumal, ma olen ise näinud, kuidas vahel oma kümme kratti korruga ametis on, ime, et päris lagedaks pole tehtud seda vaest aita. Oskar siis seletas härrale, et need on hiired, erilised suured Eestimaa hiired, keda on sel sügisel kole palju ja kes on hirmus näljased. Tulevad põldudelt majadesse ja söövad mis jaksavad. Parun oli pahane ja küsis, et kas siis hiirte vastu mingit rohtu ei leia. Ja vat siis mul turgatas ja ma ütlesin, et miks ei, andku härra mulle ainult natuke raha ja ma ostan talle kassi! Aida-Oskar läks näost valgeks, nii kahju oli tal, et tema selle mõtte peale ei tulnud, muidu on ta ju küll esimene mees varastama ja härrat petma. Aga parunil oli hea meel, andis mulle mitu hõberaha ja käskis kassi veel täna õhtul aita toimetada. Näh, nüüd viingi ühte. Härra saab rõõmustama!”

„Kust sa selle kassi siis võtsid?” päris rehepapp.

„Eks Nõia-Ella juurest püüdsin! Seal ju hulgub teisi karjakaupa,”

seletas Hans. „Täna oli tõesti hea päev – peotäis hõbedat mitte millegi eest! Aida-Oskar oli nii vihane, et läks joonelt kõrtsi. Mis sul uudist?”

Rehepapp kõneles kupjale sulasest Jaanist ja tema seebisöömisest. Hans kirtsutas nina.

„See on meie, eestlaste õnnetus, et totraid on palju. Siuksed teevad tervele rahvale häbi,” ütles ta. „Loll pea on ikka hull asi küll. Ega näppamisega ei saa pööraseks minna. Ma vaatan, meil see Aida-Oskar ka – vahel ikka kohe imesta inimese ahnust.”

Nad jätsid jumalaga ning kubjas kõndis edasi mõisa poole, kräunuv kass kotis.

Lühike päevavalgus oligi juba otsa saanud, hämarus oli kohal nagu peigmees pulmas ning laiutas tähtsalt igal pool. Mingeid tähti ega isegi kuud polnud näha, ainult üksikud tulise sabaga kratid ehk pisuhännad kiirustasid üle taeva laotuse, paun varastatud kraamiga hambus. Vahel mõni karjatas ja kustus – see tähendas seda, et peremees oli vargale peale sattunud ning kolm korda pahema jala kannaga vastu maad löönud, siis kukkus kratt kolinal taevast alla.

Alati tuli valvel olla, et keegi su vara minema ei tassiks, ainult eemal helendava mõisahäärberi rahvas oli loll ega tundnud krati- ja puugivastaseid vigureid, mistõttu neid ka halastamatult rööviti. Aga üks nemad jälle ostnud Saksamaalt uut kraami, nii et see läte ei kuivanud kunagi, nii nagu Peipsi järvgi iial tühjaks ei saa, ammuta sealt ämbri või künaga.

Rehepapp kustutas piibu ja läks tuppa tagasi. Algas pime novembriõhtu, mis kasvas märkamatult üle ööks.

2. NOVEMBER

H I N G E D E P Ä E V

Hommikul oli ilm jälle haruldaset kole, tibutas peenikest ning väga külma uduvihma, poriloikudele oli öö jooksul peale tõmmanud õhuke jääkiht ning tuul lennutas räbaldunud, pruuniks tõmbunud puulehti. Aga eks see ilm ole ju hingedepäeva aegu alati selline olnud, teadis Räägu Rein ning ajas lambanahkse kasuka selga.

Räägu Rein oli lesk. Naise oli katk juba ammu minema viinud, siis, kui Reinu tütar Liina oli alles päris pisike kirp. Nüüd oli Liina aga juba mehelemineku eas, vat nii kiiresti lendab aeg! Rein oli tütrele koguni paraja peigmehe välja vaadanud ning temaga kõrtsis sotidki selgeks rääkinud, järgmisel nädalal oli siis kosilast oodata. Aga kõikse enne tuli hingedepäeva asjad ära klaarida.

„Kata õhtuks sauna laud,” õpetas ta tütart. „Siis ema ja teised koolnud saavad ometi kord kõhu täis süüa. Harva on neil seda õnne, kord aastas vaid, muidu lase ainult külma kalmistuliiva läbi hammaste. Ja küta saun kuumaks ka, las siis vihtlevad, vaesed loomad.”

„Mis loomad nad on!” vaidles Liina. „Ema ja vanaisa ja kes kõik veel... Kuidas sa nii ütled! Nad ehk kuulevad, mine tea, vahest on mõni juba kohal!”

„Ei ole, kus nad siis enne pimedat kääpast välja saavad! Liiva-Annus ei luba. Ja pole tarvis siin peenutseda midagi. Surnu ei tohi nii õrnake olla. No miks ei või neid siis loomadeks hüüda! Inimesed nad ju enam ei ole ja inimese tempe ei tee! Ma olen

sulle rääkinud, kuidas minu tädi läks väikese tüdrukuna koos ühe naabrilapsega vaatama, et mis need surnud seal saunas teevad, et kas neil sarved ka peas on ja sabad taga – laste asi, nemad ju mõtlevad igasugu asju välja. Tegid ukse lahti, ja mis nad näevad – saun on inimesekõrgusi kanu täis, muudkui vihtlevad teineteist ja pesevad! Noh, kas kana pole siis loom?”

„Mina seda juttu ei usu!” vastas Liina. Ta talitas saunas nagu oskas, kattis laua, sättis kõik kenasti, et kadunud emakesel oleks tore jälle kord kodus olla, ja läks siis oma asju ajama.

Ta kiirustas mõisa aia juurde, kus kokkulepitud paigas ootas teda sakste toatüdruk Luise, rulli keeratud kleit kaenlas.

„Ma ootan sind juba hulk aega!” pahandas too. „Mõtlesin, et lähen koju tagasi, ega minul seda kleiti tarvis pole, mul omal neid mitu kappi täis!”

„Ära pahanda, mul läks hingede tarvis sauna kasimisega aega,” seletas Liina, vahtides ise ahnelt kleiti. „Näita nüüd ometi, rulli lahti!”

Luise tegi, nagu palutud. Kleit oli must, valge pitskraega ning väga vanamoeline, millest Liina ega Luise muidugi aru ei saanud. Luise oli kleidi varastanud vana, 100-aastase parunessi riidekirstust ning tegemist oli tegelikult vanamoori surirõivastega.

„Ah kui ilus!” ahhetas Liina. „Jumal küll! Nii peen!”

„Jah, pole viga,” nentis Luise. „Ma ehk polekski raatsinud seda sulle tuua, aga mul on endal peaaegu samasugune, ainult veidike veel ilusam.” Kleit, millest ta rääkis, oli vana parunessi eelmine surikleit. Selle kadumine oli aasta tagasi avastatud, ning kui surirüüd leida ei õnnestunud, õmmeldi eidele uus – seesama, mille Luise nüüd Liinale tõi.

„Mis sa selle eest ka tahad?” küsis Liina kleiti sealsamas võsa vahel selga proovides.

„See on väga kallis ja hea kleit!” kinnitas Luise. „Ja peaaegu et viimane. Ma olen parunessi kirstud ja kohvid kõik mitu korda läbi otsinud, aga pole enam midagi võtta, kõik, mis oli, on juba minu käes. Vahel on mul prouast lausa kahju, vaeseke on ju pime ja voodihaige, ajab teinekord endale kohvi peale – mul pole talle uut öösärkigi selga panna! Kõrgest soost küll, aga elab nagu vallasant. Ükskord läks süda nii haledaks, et tõin ühe enda oma.”

„Sinu oma... eks need sinu omad olegi ju tegelikult tema omad,” märkis Liina.

„No kui nii võtta, siis muidugi,” nõustus Luise. „Aga mis see loeb, mis varem oli! Praegu on nad kõik minu toas! Seega minu jaod! Proovigu keegi varastama tulla! Mina ei anna oma kallist varandust kellelegi!”

„Nojah, aga mis sa siis tahad selle kleidi eest?” kordas Liina küsimust, seistes aia ääres, parunessi surikleit seljas, ja imetledes ennast, nii palju kui see ilma peeglita võimalik oli. „Mis sa keerutad, ütle otse, et sa tahad saada ühe hõbeprossi. On ju nii?”

„See on väga kallis kleit,” rõhutas Luise veel kord ja nõustus siis: „Jah, anna pross, siis oleme tasa!”

„Säh siis!” ütles Liina ja ulatas nõutud ehte. Kunagi ammu oli üks Räägu Reinu esivanem leidnud rahapaja, mille koerakoonlased suure sõja ajal maha olid matnud. Mõned hõbeehted oli ta majja toonud, suurema osa aga omakorda maha matnud, et keegi kallist vara temalt endalt näpata ei saaks. Seda, kuhu ta need aarded mattis, ei teadnud keegi, aga need kulinad, mis majja sai toodud, hoiti sugupõlvest sugupõlve alles, kaitstes neid kiivalt kurja silma ning riisumise eest. Sest üks Räägu rahva sala-aarde olemasolu oli ju ümberkaudsetel aladel hästi teada, ka toatüdruk Luise oli ammu unistanud ühest hõbedasest imeasjast, mida oma toas rinnas kanda – ega nii loll polnud keegi, et läheks kallid asjaga

rahva ette! Siis oleks uhke kulin sama hästi kui peldikus, küll keegi küüned taha saaks ja varanduse pihta paneks!

Selle prossi nimel oligi Luise nõustunud tooma Liinale ühe vana parunessi kleidi. Muidu ei teinud ta kunagi sellist rumalust – oli siis tarvis, et teised tüdrukud ka sama uhkelt riides käiksid kui tema! Luisest peenemat daami polnud ümbruskonnas kusagil, isegi mitte mõisas, sest seal elas vaid üks naishing – seesama vana paruness, ja tolle riided peale paari öösärgi ja ühe vana tanu olid kõik Luise käes.

Liina keeras kleidi rulli ja mässis palakasse.

„Imekena küll!” õhkas ta. „Aga vaata, et sa kellelegi ei räägi, et ma selle kleidi sinu käest sain. Muidu veel isa kuuleb. Tema ei salli oma kodus mingeid mõisaasju, ja mõisainimesi tema kohe vihkab!”

„Ma tean jah, et ta sul selline pentsik on!” ütles Luise. „Alles ükspäev sattusime kiriku juures kokku, ta ei ütelnud tere ka, krimpsutas ainult tähtsalt nina! Vat kus ülbe mees!”

„Ei, ta ei ole ülbe, aga ta on väga isepäine, tema kohe ei talu mõisa nimegi,” seletas Liina. „Ja kes härraste juures tööl käib, nagu kubjas või kilter – need on tema arvates hullemad kui metsloomad. Neile ta ajaks kohe koera kallale! No on inimesel sellised põhimõtted, mis sa teed ära! Anna talle andeks.”

„Ta on sul ikka tõesti nupust nikastanud,” vangutas Luise pead ja tüdrukud läksid lahku, mõlemad tehtud kaubast rõõmu tundes. Liina pidas aru, mida isale uue kleidi kohta rääkida. Vana Räägu Rein ei käinud tõesti mitte iialgi mõisas vargil ega lubanud oma perelgi parunitelt suutäit leiba või killukest küttepuud näpata. Küll ei pannud ta kätt ette, kui keegi läks moonatretile mõne naabri aita või sahvrisse.

„Need on omad inimesed, mitte mingid saksa parunid!” rääkis ta. „Neilt võib võtta. Aga seda härraste värki mina ei seedi. Mõisa sahvrist näpatud liha ei lähe mul kurgust allagi!”